

Miskende boekenschat

De Karaïeten zijn een haast vergeten bevolkingsgroep binnen het jodendom. De indrukwekkende boekenverzameling van de Russische verzamelaar Abraham Firkovitsj werpt een nieuw licht op het geschiedenis. Maar zijn eigen theorieën waren flauwekul, aldus de Russische kenner Sjimon Iakerson.

Hilde Pach

DE RUSSISCHE Nationale Bibliotheek in Sint-Petersburg herbergt met ruim 31 miljoen titels een van de grootste boekverzamelingen ter wereld. Een belangrijk onderdeel is de verzameling Hebreeuwse handschriften, die vooral beroemd is door de collectie van de negentiende-eeuwse Russische verzamelaar Abraham Firkovitsj. De verzameling bevat enkele van de oudste bijbelcodices ter wereld, waaronder de wereldberoemde Leningradcodex, de oudste complete Tenach (het Hebreeuwse Oude Testament), uit 1008-1013.

Maar de verzameling is ook een schat aan informatie te vinden over de bevolkingsgroep waaruit Firkovitsj voortkwam, de Karaïeten. Dat is een joodse beweging die allen de Tenach niet oek talmoed en andere commentaren erkent als bron voor haar rechts- en leefregels. Over de Karaïet Firkovitsj en zijn verzameling hield de boekhistoricus dr. Sjimon Iakerson uit Sint-Petersburg onlangs de Leeser Rosenthal/Juda Palache-lezing. Die wordt georganiseerd door de leerstoelgroep Hebreeus, Arames en Joods-Christendom van de Universiteit van Amsterdam en de Bibliotheca Rosenthaliana van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek.

"Als Hebreeuws boekhistoricus kun je niet om Firkovitsj heen", zegt Sjimon Iakerson (Leningrad 1956), conservator van de judaïcabibliotheek van het Instituut voor Oriëntaalse Studies van de Academie van Wetenschappen in Sint-Petersburg. "In de rest van de wereld zijn maar twintig Hebreeuwse boeken van voor de dertiende eeuw, in de collectie van Firkovitsj zijn er twaalf." Niet alleen wat Firkovitsj verzamelde is echter interessant, aldus Iakerson, even boeiend zijn zijn motieven. Een

belangrijk deel van zijn collectie bracht hij namelijk bijeen om – met succes – de Russische autoriteiten ervan te overtuigen dat de Karaïeten een betere behandeling verdienden dan andere joden. De beweging van de Karaïeten ontstond in de negende eeuw onder joden in Iran en Irak. Het woord 'Karaïeten' komt van het Hebreeuwse kara, 'lezen', en wordt meestal vertaald als 'scripturalisten', mensen die zich houden aan de schriftelijke leer, de Tenach (het Oude Testament). Ook rabbijnse – 'gewone' – joden houden zich hieraan, maar de regels voor hun dagelijks handelen zijn toch vooral bepaald door de 'mondelijke leer', de discussies over en interpretaties van de Tenach die zijn vastgelegd in de talmoed en andere commentaren. De Karaïeten verwerpen de mondelijke leer. Zij zien de Tenach – in het Hebreeuws, niet in vertaling – als het letterlijke woord van God en interpreteren de tekst dan ook letterlijk. Zo zullen Karaïeten geen geitenkoeien eten met melk. Karaïeten geloven niet in het Nieuwe Testament. Toch hebben ze soms wel sympathie voor Jezus, omdat hij ook agerde tegen rabbijnse haarkloven en en terug wilde naar de bron: het woord Gods.

KRIM Abraham Firkovitsj werd in 1787 geboren in Loetsk in Wolhynië, dat kort na zijn geboorte bij het Russische Rijk werd gevoegd. In 1820 verhuisde hij met zijn gezin naar Eupatoria, een stad op de Krim. Tussen 1830 en 1832 bezocht hij het Heilige Nieuw-Constantinopel en hij kwam thuis met vele waardevolle handschriften. Iakerson: "Karaïeten zijn

FOTO: MAURICE POTER

geïnteresseerd in alles wat helpt bij een letterlijke bijbelreëxegese: vocalisering, grammatica, de studie van de taal. Maar zijn interesse was veel breder. Hij was een obsessief verzamelaar."

In 1839 ontvong het Karaïtisch kerkebestuur in Eupatoria een officiële enquête van het Genootschap voor Geschiedenis en Antieke Oudheid in Odessa, over afkomst, geschiedenis en religie van de Karaïeten. Rusland had door annexaties aan het eind van de achttiende eeuw een groot aantal joden binnen de grenzen gekregen. Die kregen niet direct een warm onthaal. Ze betaalden tweemaal zoveel belasting als hun christelijke landgenoten, mochten zich slechts in een beperkt deel van het land vestigen en moesten minstens 25 jaar in dienst. De Karaïeten werden vriendelijker behandeld, omdat ze de talmoed afwezen en positief tegenover Jezus stonden. En gezien hun weinig hartelijke relatie met de rabbijnse joden zagen ze hun kans schoon om met behulp van de enquête

Sjimon Iakerson

'Geen historicus hecht nog geloof aan Firkovitsj's versie'

te een aparte status te bepleiten. Iakerson, zelf afkomstig uit een geassimileerd joods gezin, neemt hun dat niet kwalijk: "Ze haden veel te winnen bij die enquête. Het ging om economische en maatschappelijke belangen. Dan kun je geen solidariteit met andere joden verwachten." De Karaïeten wilden vooral aantonen dat ze niet verantwoordelijk waren voor de kruisiging van Jezus. Daarvoor was Firkovitsj de aangewezen persoon. Hij ging in opdracht van het kerkebestuur in plaatsen waar Karaïeten gewoond hadden op zoek naar documenten die als bewijsmateriaal konden dienen. Bovendien kreeg hij een vrijbrief mee van de gouverneur van de provincie die de lokale besturen opdroeg alle eisen van de drager in te willigen.

Bijna twee jaar lang reisde Firkovitsj door de Krim en de Kaukasus. Het meeste materiaal vond hij overal in de gezin, een bewaarplaats, meestal naast de synagoge, voor afgedankte boeken die volgens de joodse traditie niet weggegooid moegen worden omdat ze de naam van God zouden kunnen bevatten. Kreeg hij niet waarom hij vroeg, dan dreigde hij met de vrij-

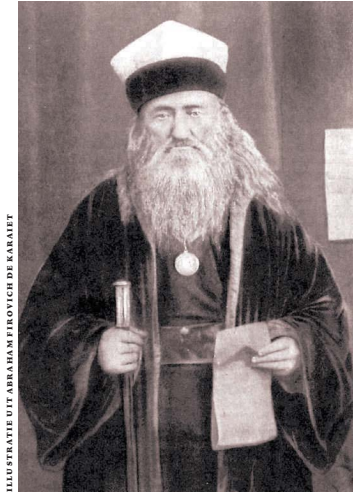
brief in de hand naar de politie te gaan. Ook stal hij wel eens iets, en desnoods verzon of vervalste hij het. Dat bleek het duidelijkst uit zijn 'vonds' van de Derbent-appendix en het Madjalis-document, genoemd naar hun vindplaats in de Kaukasus. De Derbent-appendix is een naschrift uit 604 aan het eind van een oude toratol waaruit blijkt dat de Karaïeten zich al in de zesde eeuw voor Christus op de Krim gevestigd hadden. In het Madjalis-document, een aparte boekrol uit 1513, wordt dit bevestigd.

BEKEERD Firkovitsj had nog een ijzer in het vuur: de Chazaren, een etnisch Turks volk dat tussen de zeventiende en tiende eeuw een koninkrijk had in de Kaukasus en op de Krim en zich in de achtste eeuw massaal tot het jodendom bekeerd zou hebben. Firkovitsj beweerde dat de Chazaren waren overgegaan tot het Karaïtische jodendom. Isaak Sangari, die volgens de overlevering van Chazaren tot het jodendom heeft bekeerd, was volgens Firkovitsj namelijk een Karaïet. Dit bleek uit de vondst van de grafsteen van Sangari uit 747 op een Karaïtische begraafplaats op de Krim. Hiermee 'bewees' Firkovitsj dat een groot deel van de Karaïeten eigenlijk van Chazaren, en dus niet van joodse afkomst was.

Wetenschappers toonden door tekstanalyse snel aan dat de Derbent-appendix en het Madjalis-document vervalsingen waren, terwijl de grafsteen achtende-eeuws bleek. Niettemin vonden Firkovitsj's argumenten echter als de Russische autoriteiten, in 1863 kregen de Karaïeten dezelfde rechten als de christelijke bevolking van Rusland.

Zijn collectie had Firkovitsj al in 1856 aangeboden aan de Openbare Bibliotheek (zoals de naam toen luidde) in Sint-Petersburg. Zes jaar later werd ze voor 25.000 roebel aangekocht (meer dan het dubbele van het jaarlijkse budget) na wetenschappelijk advies door experts. Iakerson: "Die zagen onmiddellijk dat hij had gekocht in colofons en naschriften had toegevoegd, maar de manuscripten zelf waren echt. Het dubbelde de waarde van de collectie is onbeduidend in verhouding tot het wetenschappelijk belang."

De verzameling bestond uit 1500 manuscripten, fragmenten van boekrollen en codices, waaronder bovengenoemde bijbelcodices, exegetische en liturgische literatuur, preken, grammatica's, boeken over geneeskunde en filosofie. In 1865 ondernam Firkovitsj, 76 jaar oud, een nieuwe reis door het Middelen-Oosten. Hij sloeg een grote slag met de aankoop van de Samaritaanse collectie. De Samaritanen ontsloten rond 700 voor Christus in Samaria (op de huidige Westelijke Jordaanoever)

ILLUSTRATIE: DIT ABRAHAM FIRKOVITSJ DER KARAÏET

Abraham Firkovitsj (1787-1874), Karaïet en Russisch verzamelaar van Hebreeuwse handschriften.

Firkovitsj stierf in 1874 in Chufut-Kale. Twee jaar later verkocht de familie zijn tweede collectie aan de bibliotheek. De totale verzameling bevat meer dan 15.000 Hebreeuwse manuscripten en documenten en is daarmee de grootste privé-collectie op het gebied van joodse studies.

Tegenwoordig hecht geen historicus meer geloof aan Firkovitsj's versie van

de Karaïtische geschiedenis", zegt Iakerson. Ironisch genoeg leidt zijn verzameling bij moderne wetenschappers juist tot nieuwe inzichten in de geschiedenis van de Karaïeten.

In de twintigste eeuw bevonden de belangrijkste Karaïtische gemeenschappen zich in Cairo, op de Krim en in Litouwen. De Karaïeten uit Cairo zagen zichzelf als joden. De meesten zijn inmiddels naar Israël geëmigreerd, waar ze nog steeds actief zijn (zie www.karaim.net). De Oost-Europese Karaïeten, daarentegen, beschouwden zich vanaf de negentiende eeuw minder als joden en meer als afstammelingen van de Chazaren of andere etnisch Turkse stammen. In de Tweede Wereldoorlog overtuigde de leider van de Litouwse Karaïeten, Seraja Sjapsjal, de Duitsers ervan dat de Karaïeten geen joden waren. Sommigen collaborateerden vervolgens zelfs met de Duitsers. Hoe fout ze precies waren, is onduidelijk. Nehemia Gordon, leider van de World Karaité Movement, een 'neo-Karaïtische' beweging voor iedereen die de 'zuiver joodse' beginselen onderschrijft, bezoegt op de website van zijn beweging (www.karaité-korner.org) dat Litouwse Karaïeten zichzelf gezinszins als joden beschouwen, en bovendien joden gerecht hebben door hen Koraïeten te laten doorgaan.

TREKPLEISTER Hoe dat ook zij, in het traditionele centrum van de Litouwse Karaïeten, Trakai, wonen nu ook enkele tientallen Karaïeten. De 'Karaïetenstraat' is een toeristische trekpleister, met een fraaie kenesa (synagoge), een begraafplaats vol Hebreeuwse grafstenen en restaurants waar Karaïtische pastiesjes worden geserveerd. Over de oorlog wordt niet gesproken, ook niet op de website (https://dauginis.mch.mii.lt/karaimai/religion.htm), die het woord 'jood' geen enkele maal noemt en beweert dat de Karaïeten afstammen van Tataren die zich in de veertiende eeuw in Litouwen vestigden. Zo ver durfde zelfs Firkovitsj niet te gaan.